

temes-1)

MARC ANDREU. Historiador i periodista

HISTÒRIA VEÏNAL: EN CONSTRUCCIÓ I TAPANT FORATS

El 2006 vaig elaborar un estat de la qüestió sobre el moviment veïnal i la seva història, centrat en Barcelona. Una síntesi va ser publicada el 2007 com a capítol d'un llibre sota el títol de «Carrer i ciutadania, transició i democràcia: una història per escriure».¹ El títol no feia més que transmetre la sorpresa de qui ja s'havia aproximat al mateix objecte d'estudi deu anys abans, en escriure amb Josep Maria Huertas *Barcelona en lluita (el moviment urbà 1965-1996)*, i constatava que la producció bibliogràfica era pràcticament la mateixa i, en bona part, bevia encara del que s'havia escrit els anys setanta. A sobre, els únics avenços fins aleshores no provenien del camp de la història, sinó de la ciència política o la sociologia, de l'antropologia o la geografia urbana, del periodisme o l'activisme social. Tres anys després, la situació s'havia mogut prou com per titular un altre text *El combat per la memòria veïnal*.² Per fi, a principis de 2011, es pot afirmar que la història del moviment veïnal ja no està per escriure. És una història en construcció que comença a omplir buits, a tapar forats d'una matèria que és competència de la historiografia local amb transcendència per a la historiografia contemporània.

Dues novetats del 2010 marquen el punt d'inflexió. Una és l'estudi que Pere Ysàs i Carme Molinero han coordinat sota el títol *Construint la ciutat democràtica*.³ Impulsat pel Memorial Democràtic i la CONFAVC, aquest llibre evidencia que els historiadors tenen encara molt camp per córrer. Però ofereix per fi una panoràmica imprescindible que, com es diu en la introducció, «permeti una millor valoració del moviment veïnal en la vida social i política catalana del franquisme tardà i del procés de transició, donant-li el paper que li correspon en la determinació mobilització contra la dictadura i en la construcció de la democràcia». En la presentació, Miquel Caminal destaca la saba nova que els historiadors Ivan Bordetas, Xavier Domènech, Ricard Martínez Muntada, Anna Sànchez i Nàdia Varo aporten

al conjunt de noms que fins ara s'havien aproximat a la història del moviment ciutadà: Huertas, Jaume Fabre, Jordi Borja, Anna Alabart, Manuel Castells, Andrés Naya, Albert Recio, Maria Rosa Bonet, Miquel Domingo, Josep Martí, Mercè Tatjer... Precisament molts d'ells protagonitzen l'altra novetat que determina el punt d'inflexió esmentat: *1970-2010. 40 anys d'acció veïnal*, que la FAVB va editar com a catàleg ampliat d'una exposició homònima.⁴ Aquesta obra ve a reclamar el mateix que la primera: trencar el silenci, la invisibilitat, del

moviment veïnal com a agent de canvi durant la Transició.

Altres novetats han enriquit darrerament la bibliografia sobre el moviment veïnal, però per descobrir-ne el taló d'Aquiles. Que sigui l'urbanista Jordi Borja qui repassi la història de les *Llums i ombres de l'urbanisme de Barcelona*; que la sociòloga Anna Alabart i la seva inèdita tesi de 1982 *Els barris de Barcelona i el moviment associatiu veïnal* es mantinguin com a referents;⁵ que el periodista Néstor Bogajo i el líder veïnal Manuel Martínez publicuin a quatre mans la història de Sant Martí de Provençals, i que el polític Joan Subirats apadrini *Construint municipi des dels moviments socials* —on escriuen els últims presidents de les federacions veïnals de Barcelona (Eva Fernández i Jordi Bonet) i Madrid (Nacho Murgui)— no deixa d'evidenciar que els historiadors han anat per darrere a l'hora d'abordar un objecte d'estudi que no s'haurien de deixar prendre. No per corporativisme, sinó perquè sense historiadors no es poden omplir molts buits.

Només obres com *Construint la ciutat democràtica* i *40 anys d'acció veïnal*, al costat de treballs canònics sobre altres períodes com *La quiebra de la ciudad popular*, de José Luis Oyón, i *Barcelona 1700*, d'Albert Garcia Espuche, contradiuen una cita encara massa recent de James S. Amelang: «No és gens agradable contemplar el panorama històric de Barcelona: el paisatge no és buit, però no hi ha

Publicació apareguda l'any 2011: Marc ANDREU; Elia HERRANZ; Andrés NAYA (coord.), *1970-2010. 40 anys d'acció veïnal*, Barcelona: FAVB.

gaires coses remarcables, [per] la somnolència intel·lectual a l'hora d'afrontar els reptes d'una història urbana més àmplia». ⁶ Fins ara, la història de la ciutat i dels moviments socials durant la Transició l'estaven escrivint, des dels anys setanta i sense perspectiva històrica, periodistes, geògrafs, urbanistes, sociòlegs, antropòlegs, politòlegs o activistes socials. Falta-ven els historiadors. O historiadors amb cobertura acadèmica, perquè Huertas, Fabre i Tatjer són bons historiadors, i la tasca d'Alabart i la d'alguns arxius històrics locals és historiogràfica.

En tot cas, és simptomàtic que el primer historiador acadèmic que va parar atenció al moviment veïnal fos el britànic Sebastian Balfour: *La dictadura, los trabajadores y la ciudad* va ser, al 1994, una obra pionera que va palesar els nombrosos buits existents. Al seu costat sobresortien –i encara són referències ineludibles– les tesis inèdites dels sociòlegs Alabart i Josep Martí; el llibre *Barcelona i els moviments socials urbans*, dels sociòlegs Miquel Domingo i Maria Rosa Bonet; els articles i treballs dels dirigents veïnals Pep Martínez Barceló, Andrés Naya, Albert Recio i Alfons Barceló, i la ja esmentada *Barcelona en lluita*, una fórmula que va ser copiada a Madrid. ⁷ A aquestes referències caldria sumar-hi dos títols sobre premsa local ⁸ i els treballs crítics amb el «model Barcelona» apareguts a redós del 2004. ⁹ Finalment, caldria comptabilitzar la producció bibliogràfica del moviment veïnal de Barcelona i Madrid: la col·lecció *Quaderns de Carrer* i l'imprescindible *Memoria ciudadana y movimiento vecinal. Madrid, 1968-2008*.

No obstant això, fins que no es va publicar *Construint la ciutat democràtica i 40 anys d'acció veïnal* predominava la fragilitat en la conservació de la història veïnal. Perquè les associacions de veïns estan mancades d'atenció institucional i acadèmica i d'infraestructura historiogràfica. Ja hi treballen grups de la UB, la UAB, la UPF i la UPC. Però no deixa de sorprendre que fins ara només Sabadell, gràcies a Xavier Domènech (*Quan el carrer va deixar de ser seu*) i Ricard Martínez, tingués ben estudiat un moviment social tan important a la Catalunya contemporània com el veïnal.

És simptomàtic que l'alcalde de Barcelona més emblemàtic de la democràcia, Pasqual Maragall, dediqui només quatre pàgines de les seves memòries al moviment veïnal. Queda en evidència si es compara amb les memòries de l'emblemàtic alcalde franquista José María de Porcioles, que dona molt més relleu històric que Maragall al moviment veïnal. Igualment revelador del forat historiogràfic és *Constructors de consciència i de canvi. Una aproximació als moviments socials des del Baix Llobregat*, introduït per Josep Fontana, Francisco Fernández Buey i Enric Tello. Aquesta obra col·lectiva del 2009 i de 700 pàgines té imatges de lluites veïnals a les cobertes però no dedica cap capítol a aquest moviment.

Tanmateix, el paradigma del buit historiogràfic és encara l'exposició (i el catàleg) *En transició*, que el CCCB i el Memorial

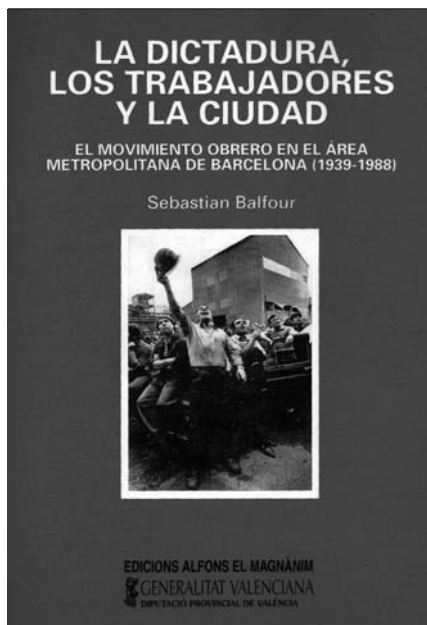
Democràtic van organitzar el 2007 sota la coordinació de Manel Risques, Ricard Vinyes i Antoni Marí. Malgrat reconèixer d'entrada que els barris «esdevingueren nuclis de conflicte cultural i polític persistent, tot generant, sobretot a Barcelona, un model d'acció veïnal reivindicativa que constituï un espai d'aprenentatge civil i democràtic», *En transició* oblida les associacions de veïns.

És evident que el moviment veïnal no encaixa en els paradigmes hegemònics de la Transició: el que l'explica pel paper de les elits polítiques i el que atribueix la democràcia a una conseqüència del *desarrollismo*. Però tampoc el paradigma, minoritari, que fa èmfasi en la mobilització social com a motor del canvi s'ha adonat encara que el seu enlluernament pel moviment obrer n'oculta d'altres. L'aportació que fa Xavier Domènech a *Construint la ciutat democràtica* ho remou tot quan conclou que, en els orígens, el moviment obrer i el veïnal són difícilment separables. M'atreveixo a dir que també són difícilment separables, en determinats àmbits territorials i cronològics, com a agents de canvi històric.

Escriure la història del moviment ciutadà a Barcelona era un repte en què els historiadors han posat, finalment, fil a l'agulla. Ho fan els autors de *Construint la ciutat democràtica* i, singularment, Ivan Bordetas. I hi contribueix el treball col·lectiu on predominen els no historiadors que és *40 anys d'acció veïnal*. Aquests llibres proven que historiar el moviment veïnal comporta trencar tòpics sobre els seus orí-

Una publicació pionera de l'any 1994:

BALFOUR, *La dictadura, los trabajadores y la ciudad. El movimiento obrero en el área metropolitana de Barcelona (1939-1988)*, València: Edicions Alfons el Magnànim.

temes-1)

gens: anteriors a la llei d'associacions de 1964 i tan o més arrelats en el cristianisme de base que en el PSUC o Bandera Roja. Significa també redimensionar l'abast social del moviment: interclassista i plural, però singularment obrer i d'esquerres. I vol dir repensar la crisi de les associacions de veïns a partir de 1979: ja existent el 1977 i potser no tan dura els anys vuitanta si es vol entendre l'èxit inicial del «model Barcelona» i el renaixement de la crítica veïnal entre 1992 i 2004.

La història del moviment veïnal és clau per analitzar el «model Barcelona». Hi ha qui sosté que el porciolisme com a model urbà tardocapitalista ha acabat imposant el seu esperit després de trenta anys de democràcia. D'altres no comparteixen aquesta visió i destaquen la petja que, combinant la protesta amb la proposta, el moviment veïnal ha deixat a la ciutat. En tot cas, el repte rau a pensar històricament si aquest moviment social va forçar a la Barcelona dels setanta una ruptura democràtica en la línia del que sosté Andreu Mayayo: el canvi, abans que electoral, va ser civil i cultural i es va aconseguir a les manifestacions i a les festes majors.¹⁰ Sense disposar dels símbols d'una Generalitat restaurada ni de la presa del poder municipal que Jordi Borja va fer discutir (i descartar) al PSUC el 1977, Barcelona sí que va viure la ruptura factual que va significar la influència del moviment ciutadà sobre el darrer alcalde franquista, Josep M. Socias Humbert. Així s'argumenta en *40 anys d'acció veïnal*, per bé que també s'hi apunta el que en *Construint la ciutat democrà-*

tica s'explicita per negar, en última instància, la ruptura: les expectatives del moviment veïnal de contribuir a la construcció d'una democràcia de base es van veure frustrades. S'aspirava a una ciutat que, arrelada en la realitat republicana, en l'imaginari antifranquista i en les lluites dels barris, Manuel Vázquez Montalbán va definir com un projecte abstracte no revolucionari però sí radicalment democràtic i socialitzant.¹¹

Perduda aquesta idea de ciutat democràtica –deia Vázquez Montalbán que entre 1982 i 1986; per altres, entre 1992 i 2004–, com a paràmetre d'anàlisi de la Barcelona contemporània és una idea que es manté i travessa tota l'obra de Huertas i Fabre i alguns treballs de Borja, Alabart, Tatjer, Ferran Mascarell, Horacio Capel, Josep M. Montaner, Zaida Muxí, Manuel Delgado i Ivan Miró. És una idea que, contemplada també per Balfour i Domènech, ara ja està estesa no tan sols en treballs inèdits d'historiadors com Martínez, Bordetas, Andreu o Ferran Amores, sinó que apareix editada en *40 anys d'acció veïnal* i *Construint la ciutat democràtica*. Atès que els imprescindibles treballs de sociologia veïnal de Martí i Alabart encara resten inèdits, o que bona part dels treballs sobre història de barris de Huertas i Fabre estan descatalogats, es pot considerar un premi (de consolació) el fet que la historiografia prengui la davantera en la cursa d'obstacles (o forats) per a la construcció de la història veïnal. ■

1. M. ANDREU; E. HERRANZ; A. NAYA (coord.), *Carrer. 15 anys / 100 números*, Barcelona: FAVB, 2007.
2. M. ANDREU, «El combat per la memòria veïnal», *L'Avenç*, núm. 354, Barcelona: febrer 2010.
3. C. MOLINERO i P. YSÀS (coord.), *Construint la ciutat democràtica. El moviment veïnal durant el tardofranquisme i la transició*, Barcelona: Icària, 2010.
4. M. ANDREU; E. HERRANZ; A. NAYA (coord.), *1970-2010. 40 anys d'acció veïnal*, Barcelona: FAVB, 2010.
5. A. ALABART, «El moviment associatiu veïnal, quaranta anys després: un balanç», dins *Els barris invisibles*, a *Nous Horitzons*, núm. 195, Barcelona: 2009.
6. J.S. AMELANG, «Peculiaritats barcelonines», en J.M. FRADERA i E. UCELAY-DA CAL (eds.), *Notícia nova de Catalunya*, Barcelona: CCCB, 2005.
7. M. CABRERIZO, *Treinta... y tantos. La lucha del movimiento vecinal en Madrid, desde sus comienzos hasta hoy (1968-1998)*, Madrid: FRAVM, 1998.

8. M. LÓPEZ, *Un periodisme alternatiu i autogestionari. La premsa de barris a Barcelona. 1968-1977*, Barcelona: Col·legi de Periodistes, 1994; G. MARISTANY i A. MUSSONS, *Del desencant a la contrainformació. La premsa de barris a Barcelona. 1976-2001*, Barcelona: Col·legi de Periodistes, 2002.
9. J. BORJA, *La ciudad conquistada*, Madrid: Alianza, 2003; Horacio CAPEL, *El modelo Barcelona: un examen crítico*, Barcelona: Ediciones del Serbal, 2005; M. DEGEN i M. GARCÍA (eds.), *La metaciudad: Barcelona. Transformación de una metrópolis*, Barcelona: Anthropos, 2008; M. DELGADO, *Elogi del vianant*, Barcelona: Edicions de 1984, 2005; M. DELGADO, *La ciudad mentirosa. Fraude y miseria del 'modelo Barcelona'*, Madrid: Catarata, 2007; E. LEIVA; I. MIRÓ; X. URBANO, *De la protesta al contrapoder*, Barcelona: Virus, 2007; F. MASCARELL, *Barcelona y la modernidad*, Barcelona: Gedisa, 2008.
10. A. MAYAYO, *La ruptura catalana*, Catarroja: Afers, 2002.
11. M. VÁZQUEZ MONTALBÁN, *La literatura en la construcción de la ciudad democrática*, Barcelona: Mondadori, 1998.